V uplynulých dvou letech od publikování recenzovaného sborníku vydali někteří autoři samostatné monografie, v nichž dále rozvinuli témata zde pouze nastíněná. Lze uvést *Sázku na křížového krále*[1] Ondřeje Vodičky či *Krajinu středověké Prahy*,[2] jejímž spoluautorem je Tomáš Klír. V roce 2025 pak vyšel svazek *Dějiny Brna 3: Město v raném novověku*,[3] na němž se podílela také Ludmila Sulitková. V tomto ohledu kolektivní monografie *Ceny – mzdy – peníze* bezesporu splnila svůj účel – otevřela nová témata a představila dlouhodobé badatelské zájmy autorů.

Bc. Kateřina Mathauserová
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
studentka navazujícího magisterského studia
kacka.mathauserova@gmail.com

DOI: 10.14712/30298393.2026.16

Jakub S. BENEŠ, *Dělníci a nacionalismus. Česká a německá sociální demokracie v Předlitavsku, 1890–1918*

Praha, Academia 2024, 420 stran, ISBN 978-80-200-3538-7

Kniha *Dělníci a nacionalismus* historika Jakuba S. Beneše by se na první pohled mohla jevit jako vědecky inovativní dílo, které přináší nový pohled na vztah dělnického hnutí k národnostní otázce. Práce amerického historika s českými kořeny totiž uchopuje své výzkumné téma třídy a nacionalismu pomocí dvou základních paradigmat. Dělnická třída jakožto analytická kategorie je nahlížena skrze přístup Geoffa Eleyho a Keitha Nielda, kteří přišli se sklou-

1) Ondřej VODIČKA, *Sázka na křížového krále – katoličtí exulanti z měst (1419–1436/1454)*, Dolní Břežany 2024.
2) Jan KLÁPŠTĚ – Tomáš KLÍR – Ivo ŠTEFAN, *Krajina středověké Prahy*, Praha 2024.
3) Bronislav CHOCHOLÁČ a kol., *Dějiny Brna 3: Město v raném novověku*, Brno 2025.

bením thompsonovských sociálních dějin dělnictva[1] s inspirací v konceptech poststrukturalismu. Konstruktivismus Rogera Brubakera, jenž slouží ke zkoumání nacionalismu, prokazuje své výhody zejména na poli etnicity každodenního života obyčejných dělníků. Zvláštním aspektem každodenní etnicity pak byla tzv. národnostní lhostejnost – pojem, který tvoří konceptuální inovaci americké historičky Tary Zahry. Tato lhostejnost, příznačná zejména pro jazykově smíšené oblasti, se vztahovala buď k jednoznačné národní identitě, anebo k úzce vymezené nacionalistické politice měšťanských stran toho či onoho národa. Zeměpisným polem takovýchto smíšených oblastí bylo například české pohraničí, ale také dělnické předměstí Vídně Ottakring. Koncept národa je tedy mřížkou těchto přístupů nahlížen jako pružný diskurs, jenž splýval se sociálními a politickými programy.

Přednost práce představuje především pramenná základna, zejména paměti aktérů, v daném případě obyčejných dělníků a také amatérských angažovaných spisovatelů z dělnického prostředí. Prostřednictvím výkladu těchto zdrojů se tak publikum může seznámit s individuálními představami konkrétních dělníků české i německé národnosti o národnostních a kulturních politikách sociálnědemokratického hnutí a dopadech těchto politik na myšlení řadového členstva. Na základě interpretace literárních děl dělnických spisovatelů a básníků a jejich dopadu na dělnickou veřejnost Beneš konstruuje teorii tzv. poetické organizace. Ta tvrdí, že primární roli při utváření třídního uvědomění nehrály stranické politické či intelektuální elity, ale naopak tvorba dělnických literátů samouků. Přestože tato domněnka by mohla tvořit autorův vlastní tvůrčí vklad, není nijak hlouběji propracována ani doložena širším, v ideálním případě srovnávaným záběrem pramenné základny.

Z interpretačního hlediska je pak důležitý Benešův popis převratných událostí let 1905 až 1907 – v době vrcholu kampaně za všeobecné volební právo pro muže se totiž česká sociální demokracie dokázala prosadit jako vůdčí politická síla. Jak autor dokládá, sociální demokracie oslabila své pozice v českém národě protistátoprávním prohlášením svých poslanců z roku 1897, kteří odmítli nacionalistické požadavky měšťanských stran, založené na

1) Britský historik Edward Palmer Thompson přišel ve své knize *The Making of the English Working Class* (1963) s analýzou utváření třídního vědomí pracující třídy v Anglii let 1780 až 1832, tedy před vznikem chartistického hnutí (1838–1857). Dělnická třída podle Thompsona utvářela svou vlastní kulturu, tradice a hodnoty. Nebyla tedy pouhou strukturou, ale vztahem mezi živými lidmi.

konzervativně pojatém historickém právu. Akt tohoto prohlášení zapříčinil kromě rozhořčených reakcí buržoazního tábora také vznik České strany národně sociální v čele s bývalým mladočechem Václavem Klofáčem a následnou politickou izolaci sociální demokracie. Sociální demokraté reagovali na tuto situaci tím, že si František Soukup osvojil vlastní nacionalistickou rétorickou strategii, která legitimizovala stranu jako nejlepší dědice husitské revoluce. Krajním křídlem českého nacionalismu v rámci sociální demokracie se stala frakce Alfréda Meissnera a bývalého anarchisty Františka Modráčka. Modráček stavěl do opozice k německému a současně internacionálnímu marxismu český socialismus, založený na praxi svépomocného družstevnictví. Sociální demokraté vykoupili svou krvavě vybojovanou pozici politického hegemona rezignací před kulturní hegemonií českého měšťanského nacionalismu.

Sociální demokraté prosazovali vlastní agendu socialistické národnostní politiky v podobě austromarxismu – verze Otto Bauera ani Bohumíra Šmerala však nakonec úspěšná nebyla. Otto Bauer přišel s představou o možnostech integrace dělnické třídy do vysoké kultury měšťanstva. Boj za socialismus měl být tedy nástrojem toho, aby si i obyčejní pracující byli s to osvojit návyky návštěvy divadel, galerií a četby Goetheho nebo Schopenhauera. V historicky, třídně a národnostně podmíněném mentálním nastavení rakouských austromarxistů byla tedy buržoazní kultura nejen nadřazena té lidové, ale tvořila lidskou kulturu vůbec. Nadto vnímali v kontextu nadřazenosti jako vyšší kulturu německou ve vztahu k té české, případně slovinské. Austromarxistická národnostní politika měla sice jednotlivým národům zaručit určitou míru kulturní autonomie, dlouhodobě se však předpokládalo, že česká kultura bude postupně pohlcena kulturou německou. Tato dlouhodobá strategie se nakonec projevila během rozpadu habsburské monarchie a po něm, kdy Otto Bauer kalkuloval s velkoněmeckým řešením německé národnostní otázky – tedy s připojením Německého Rakouska a českého pohraničí k Německu. Se samostatným vývojem českého etnika se tedy nepočítalo Alternativou německého přístupu se stala austromarxistická koncepce Bohumíra Šmerala – ten si přál zachování podunajského soustátí (názor změnil až roku 1918), kulturní samospráva jednotlivých národů však měla být rozšířena také o autonomii politickou.

Třetí variantu sociálnědemokratické národnostní politiky kromě austromarxismu a českého nacionalismu představoval německý nacionalismus

Engelberta Pernerstorfera. Tento přítel Victora Adlera z gymnaziálních studií a Schönererova pangermánského hnutí vstoupil do sociální demokracie jako fabiánský socialista. Ač sdílel s austromarxisty představu o univerzálnosti měšťanské kultury a nadřazenosti kultury německé, nikdy se nezbavil protislovanských předsudků. Pernerstorferova představa fabiánského socialismu o společenství všech tříd v rámci jednoho národa byla založena na začlenění dělnictva do německé kultury, jejímž nositelem byl podle jeho názoru básník Friedrich Schiller. Protože Pernerstorfer vycházel z herderovské ideje o jedinečném charakteru každého národa, s postupným začleněním Slovanů nepočítal.

Žádnému z předválečných směrů celorakouské sociální demokracie v bývalém Předlitavsku se však nakonec nedokázalo překonat kulturní nadvládu ideologií měšťanských stran předlitavských národů. Beneš dokládá na základě deníku potulného pekařského dělníka Josefa Jodlbauera, že prostému dělnictvu se protivil ostentativní intelektualismus místních socialistických předáků v Salcburku, kteří mluvili téměř výhradně v citátech Goetheho, Kanta nebo Nietzscheho. Snadné však není hovořit ani o vydobytí vůdčí pozice marxismu v samotné politice socialistického hnutí. Přestože duch marxismu byl z podstatné části vtělen do hainfeldského programu, boj za všeobecné volební právo byl ovlivněn ideologií Ferdinanda Lassalla. Podle jeho představy mělo zrušení třídních rozdílů ve volebním právu otevřít cestu k socialismu.

Benešova práce si nicméně zaslouží principiální institucionální a sociální kritiku. Výklad vizuální kultury nejzřetelněji dokládá, že není metodologicky podloženou analýzou, ale pouze arbitrárním, velmi spekulativním popisem. Jakoukoli metodologii rovněž postrádá libovolný popis dílčích aspektů života charismatických osobností Františka Soukupa a Franze Schuhmeiera. Beneš sice dokládá díky pramenům bezprostřední dopad Soukupovy rétoriky na pocity jeho publika, ovšem rovněž zcela svévolně a bez konkrétní metody zaručující vědeckou objektivitu. S absencí analytického postupu se setkáme také v případě Benešova popisu literárních děl, řečnických proslovů, ideologických textů či stranických dokumentů. Výkladu prosazení sociální demokracie jako vůdčí politické síly chybí propojení s adekvátní politickou teorií. I přes tyto fatální nedostatky ve vědecké metodologii byla anglická verze Benešovy knihy publikována v prestižním nakladatelství Oxford University Press. Domnívám se, že Benešovu práci *Dělníci a nacionalismus* můžeme číst v jistém smyslu jako příznak ducha doby, nemocné úpadkem moderní

vědy západních univerzit. Příčinu tohoto regresivního vývoje západní vědy můžeme hledat v neoliberálních reformách vysokého školství a vědeckých institucí. Pokud majetkový cenzus v podobě školného reprodukuje třídní exkluzivitu elitních angloamerických univerzit, kde Jakub S. Beneš studoval a působí, stává se sociální původ hlavním předpokladem přístupu k jejich vzdělávacím a profesním příležitostem, zatímco vědecké kompetence nabývají druhořadého významu. Výsledkem je toto vědecké dílo bez metodologie.

Mgr. Tomáš Schejbal
Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
student doktorského programu
tschejbal1989@gmail.com

DOI: 10.14712/30298393.2026.17

Hellmut G. HAASIS, *Smrt v Praze: atentát na Reinharda Heydricha*

Praha, Prostor 2024, překlad Zlata Kufnerová, 284 stran,
ISBN 978-80-7260613-9

Čtenáře jistě napadne otázka, proč psát recenzi na knihu, která již v českém překladu vyšla třikrát (v nakladatelství Prostor jde o druhé vydání). Odpověď je nasnadě – žádná recenze v češtině nebyla dle databáze *Bibliografie dějin českých zemí* publikována.[1] Dalším důvodem je obliba, kterou již třetí vydání této publikace naznačuje. Jaké jsou tedy silné a slabé stránky tohoto titulu?

Rozhodně je třeba ocenit čtivost textu. Německý spisovatel Hellmut G. Haasis však v knize opakuje některé mýty, které se s atentátem na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha opakují. Navíc některé autorovy dedukce stojí na základě sporé pramenné základny. Poznámkový aparát odkazuje obvykle pohříchu pouze na sekundární odbornou literaturu.

Kniha začíná načrtnutím Heydrichova psychologického profilu, přičemž vychází ze starší publikace Güntera Deschnera *Reinhard Heydrich. Architekt totální moci*.[2] Podle Haasise je nutné spatřovat důvody Heydrichovy pozdější

1) Bibliografie dějin Českých zemí, Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i. [online], 2021, [citováno dne: 12. 11. 2025]. Dostupné z: https://biblio.hiu.cas.cz.
2) Günther DESCHNER, *Reinhard Heydrich. Architekt totální moci*, Praha 2002.